

در باره ي "سیر تحولات استعمار در ایران"

علیرضا تقی خراسانی

کتاب "سیر تحولات استعمار در ایران" در سال ۱۳۷۵ منتشر شد. اکنون پس از این سال ها ، دوستانی خواهان پخش اینترنتی آن شده و زحمت اسکن کردن آن را کشیدند. با توجه به این مساله که چاپ مجدد آن در شرایط فعلی نشر در ایران امکان پذیر نمی باشد، تصمیم گرفتم خواسته دوستان را بپذیرم، اما ضروري مي بينم با مقدمه اي بعضي مسایل را توضیح دهم. هر چند مطلب اصلي آن و شیوه ي تحلیل کتاب هم چنان مورد قبول من است، اما ضرورت بازنگري، تغییر و تکمیل آن حس مي شود.

این کتاب نتیجه مطالعاتي است که از سال ۱۳۵۵ در زندان هاي شاه ميان من و چند تن از دوستان و هم بندان آغاز شده بود. هدف از تدوین و اشاعه این بحث، رسیدن به برنامه ي تغییر در جامعه ي خودمان يا تکمیل آن برنامه بود. زیرا بر این اعتقاد بودیم که بدون داشتن يك تحلیل منسجم از تحولات ایران در دوران سرمایه داري، توان تدوین يك برنامه درازمدت براي تغییر وجود ندارد و شناخت يك برنامه ی درازمدت براي تغییر، از درون تحلیل اقتصادی - اجتماعی و روند شکل گیری طبقات در بستر تاریخی بیرون می آید. در نتیجه، بررسی روند تحولات اقتصادي - اجتماعي ایران در دوران سرمایه داري، رابطه ي رشد سرمایه داري و تحولات ایران، بسط و گسترش طبقه کارگر و مزد بگیر ضروري به نظر مي رسيد. متأسفانه آن همراهان هر يك به نوعي، يا به ضرورتی يا به تقدیر، این امر را رها کردند. از آن جمله مي توانم از زنده ياد **جلال فتاحی** نام ببرم که به ضرورت رویدادهای دهه ی شصت نتوانست این امر را ادامه دهد. من وظیفه ي خود دانستم تا به وام داري از آن عزیزان، این مهم را پیگیری کنم ... تا آنکه با افت و خیزهای آن دهه و بند و رهایی مکرر، بالاخره کتاب در اواخر سال ۷۲ به پایان رسید و با غلط هاي تاپیی نسبتاً فراوان سه سال بعد به چاپ رسید.

- ۱- بین نام کتاب و مطالب نوشته شده در آن ابهامي وجود دارد، زیرا کشور ایران هیچ گاه به طور کامل مستعمره نبوده است. نام "سیر تحولات استعمار" چندان گویاي محتوای کتاب نیست و بهتر بود نام "سیر تحولات اقتصادي - اجتماعي ایران پس از ظهور سرمایه داري" را مي داشت، که گویاتر است، یا "روند شکل گیری طبقه کارگر در ایران" می توانست عنوانی برای کتاب باشد، اما در هنگام چاپ کتاب به علت طولانی بودن این عنوان و ملاحظات آن زمان، به "سیر تحولات استعمار در ایران" بسنده شد.
- ۲- یادداشت ها و مطالب اصلي بسیار مفصل تر از این بود، اما به هر حال رسیدن به همین مقدار، در شرایط آن سال ها، حداقل براي خودم قابل قبول بود. بعضي آمارهاي جديد در تداوم سیستم اقتصادي تا سال هاي ۱۳۷۱ در فصل آخر آورده شد که در حقیقت نشان دهنده ي حفاظت از ساختار اقتصادي - اجتماعي گذشته پس از تغییر حکومت است. از آن جا که نظم نابرابر و مبتنی بر فاصله طبقاتي که تضاد طبقاتي و به تبع آن مبارزه نیروهاي متخاصم را در پی دارد ، ضرورت ساختاری متمرکز و مطلقه را برای تداوم آن ناگزیر می سازد، بنابراین حفظ شیوه های گذشته برای تداوم تسلط بر نیروی کار، در دستور کار طبقات حاکمه قرار گرفت.
- ۳- همان گونه که در توضیح صفحه ۱۲۵ کتاب آمده است: "چون در این نوشته هدف تاریخ نگاری نیست، وقایع تاریخی در آن به دقت بررسی نشده است. این وظیفه را به عهده ی محققان تاریخی و آگذا می نمایم. وقایع تاریخی در این نوشته بیشتر به صورت کلی مورد استفاده قرار گرفته است. به این مفهوم که آن وقایعی به عنوان سند ذکر شده که به صورت مکرر و تقریباً بالاتفاق از سوی مورخین مورد تایید قرار گرفته و در صورتی که واقعه ای از تاریخ ، مورد اختلاف مورخان است حداکثر سعی شده تا از آن به عنوان تنها سند استفاده نشود..."
- ۴- در باره شیوه تحلیل در این کتاب توضیحاتي لازم است. مي دانيم که شیوه تحقیق با شیوه ارائه آن متفاوت است . در بررسی ساختار اقتصادي و اجتماعي جامعه ایران، ابتدا شرایط موجود مورد مطالعه قرار گرفته است، زیرا آنچه که در ابتدا و بي واسطه به نظر مي آید، تفاوت وضعیت اقتصادي و اجتماعي کشورما با کشورها و مردم سرزمین هاي ديگر است. به طور طبيعي این بررسی اوليه ، هر تحلیلي را به ریشه ها و بنیان هاي متفاوت جوامع و شکل گیری ساختارهاي اقتصادي و اجتماعي مي کشاند . اما همان طور که در کتاب ملاحظه مي شود، بررسی بر بستری خالی از مناسبات سرمایه داري آغاز مي شود. تحلیل از جايي شروع مي شود که نه سرمایه داري بود و نه استعمار. زیرا این نقطه آغاز مي تواند

مورد قبول همگان باشد، یعنی از نقطه ای که کمتر در مورد آن اختلاف نظر وجود دارد و می توان گفت که در یک بستر خالی از روابط سرمایه داری، شناخت ارتباطات اجتماعی، ساده تر و اختلاف نظر در باره آن حداقل و قابل اغماض خواهد بود.

تحلیل در این کتاب از آن جا آغاز می شود که ایران دوره ی قبل از سرمایه داری را می گذراند و اروپا نیز همین دوره را طی می کند. پس از توضیح مشخصات این دوره و همسانی ها و ناهمسانی های آن، به آغاز سرمایه داری در شکل مرکانتیلیسم و سوداگری می پردازد و تاثیر مستقیم آن را بر ساختارهای آن دوره در ایران (و تا حدودی کشورها و مردم سرزمین های همانند آن) و کشورهای مهد ظهور سرمایه داری بررسی می کند. سپس این بررسی و تغییرات را پایه ای برای بررسی تغییرات در دوره های بعد قرار می دهد. در این بررسی ریشه ی هر یک از پدیده های بعدی را در تحولات دوره قبل نشان داده و سپس تغییرات به وجود آمده در دوره مورد بررسی را مشخص می کند و در نتیجه از اثبات در هر دوره، به عنوان بستری برای دوره بعد استفاده می شود که پایه ای برای بررسی دوره بعد در ابعاد مختلف می شود. در نتیجه هر چند که برای رسیدن به چنین تحلیلی از مسائل روز، از تاثیر مستقیم واقعیت های اجتماعی در ذهن آغاز می شود، اما در پروسه حرکت ذهن از مشخص به مجرد، ضروری است که بسترهای حرکت در تحول تاریخی مورد بررسی قرا گیرد.

تفاوت میان وضعیت موجود در کشور هایی مثل ایران، زندگی مردم و شکاف های طبقاتی موجود در آن با کشورهای متروپل، همواره دغدغه و مشغولیت فکری فعالان اجتماعی و هم چنین روشنفکران و دانشجویان علوم اجتماعی بوده است. اما برای پاسخ دادن به این دغدغه، ناچار باید به تاریخ اقتصادی - اجتماعی شکل گیری شرایط موجود پرداخت. همان گونه که از نگاه به ظاهر یک کالا، نمی توان به شرایط تولید و مناسبات اجتماعی تولید آن پی برد و بررسی مناسبات اجتماعی تولید، روند دیگری را می طلبد، همچنان در شناخت مناسبات اجتماعی در کشورهای مثل ایران نمی توان از نگاه به ظاهر موجود، به عمق روابط نابرابر، چه در میان طبقات و اقشار مختلف و چه در میان کشورهای مهد سرمایه داری و دیگران پی برد. باید به یک بررسی اقتصادی - اجتماعی در بستر تاریخی، هم از نظر زمانی و هم از دید منطقی، مبادرت کرد تا ریشه های تفاوت موجود شناخته شود. در این صورت است که می توان برنامه ی درازمدت و کوتاه مدت را برای تغییر مشخص کرد.

۵- اولین کاستی این کتاب مربوط به پایان دوره ی تاریخی بررسی است که به دهه ی ۵۰ می رسد. در آن زمان مساله جهانی سازی نبود و هنوز قطب بندی جهانی و اردوگاه سوسیالیسم وجود داشت. از آن زمان تا کنون بیش از سی سال می گذرد و تغییراتی در سطح جهان و نظام سرمایه داری حاکم بوجود آمده است که من بخشی از آن را در مقاله ایران و جهانی سازی (چاپ شده در کتابی به نام "مقالاتی در مورد جهانی سازی" نوشته ام.

هم چنین کتاب دیگری با نام "جهانی سازی و ایران" شامل ۱۲ مقاله نیز نوشته ام که آن مقالات به بررسی دوران سی ساله ی اخیر و وضعیت ایران در عصر جهانی سازی پرداخته است، اما به دلیل حاکمیت سانسور بر فضای فرهنگی امکان انتشار آن وجود نداشته است. این کتاب به نوعی جلد دوم کتاب "سیر تحولات استعمار در ایران" محسوب می شود. بعضی از این مقالات در مجله توقیف شده ی "راه آینده" و نیز در برخی سایت های اینترنتی منتشر شده است. این مقالات عبارتند از: "بحران سرمایه داری و نیروی کار"، "انسان یا سود"، "چرا طرح تعدیل اقتصادی به این سرعت تصویب شد"، "اقتصاد انگلی و جنبش ضد سرمایه داری" و...

مطالب کتاب به گونه ای است که ساختار اقتصادی و اجتماعی ایران را پس از تعویض رژیم در ایران نشان داده می شود و همانگونه که ذکر شد، بعضی آمارها تا سال ۱۳۷۱ به آن اضافه شده است، بدون آنکه ساختار کلی تحلیل تغییر کند.

۶- بخش اقتصاد دوره ی پهلوی می توانست بیشتر مورد بررسی قرار گیرد و مساله قرارداد نفتی ۱۳۱۲ که در دوره رضا شاه بسته شد، باید بیشتر و مفصل تر شکافته شود. به خصوص که در یکی دو ساله ی اخیر سلطنت طلبان و حامیان رژیم پهلوی دم از پیشرفت در دوران سلطنت این خاندان می زنند، با بوق و کرنا و با امکانات فراوانی که دارند، از گذشت زمان استفاده می کنند و دوران پهلوی ها را دوران طلایی جلوه می دهند. امری که متأسفانه از طرف برخی افراد نا آگاه به آن دامن زده می شود. هر چند عملکردهای مخرب و ویرانگر بعد از پهلوی مجوز این تبلیغات را به آنان داده است، اما نباید ضربات مهلکی را نادیده گرفت که توسط رژیم قبل به سیستم اقتصادی - اجتماعی ایران وارد شد. این ضربات ایران را در بستر در اختیار سیاست های سلطه طلبانه امپریالیسم در آن دوران قرار داد که در قسمت های مختلف کتاب به آن پرداخته شده است.

عدم شناخت شیوه های استعمار سبب می شود تا هر نشانه ای از مدرنیسم را به جای گسترش و پیشرفت سرمایه داری مشاهده کنیم. استعمار و سرمایه داری دو همزاد هستند که در یکی نیروهای مولده پیشرفت می کند و در دیگری جلو

پیشرفت نیروهای مولده گرفته می‌شود. این اشتباه را حتا بعضی تحلیل‌گران با حسن نیت هم مرتکب شده‌اند، آن‌جا که می‌گویند: "با همه این احوال کشور ایران در دوره پهلوی در مسیر پیشرفت سرمایه‌داری قرار گرفت" (مراجعه شود به ص ۶ کتاب، زیر نویس). شناخت شیوه‌های نوین استعمار یا ترفند‌های جهانی‌سازی که ادامه همان شیوه‌ها با اشکال نوین است، به تحلیل‌گران کشورهایی مانند ایران کمک می‌کند تا راه برون‌رفت از شرایط کنونی خود را بیشتر بشناسند. به همین جهت ضرورت تدوین برنامه درازمدت برای تغییر ايجاب می‌کند تا روابط کنونی میان کشورهای متروپل با سایر بخش‌های جهان و همچنین تغییرات به وجود آمده در دهه‌های اخیر در جهان سرمایه‌داری، به خصوص پس از تک قطبی شدن جهان مورد بررسی قرار گیرد. هم‌چنین ظهور جنبش‌های ضد سرمایه‌داری، مانند جنبش اشغال وال استریت و رابطه آن با کشورهایهایی مانند ایران از اهمیت فراوانی برخوردار است که باید در این تحلیل‌ها به آن توجه شود. زیرا که در شرایط کنونی جهان و در هم تنیدگی روابط اقتصادی - اجتماعی کشورهای مختلف، نمی‌توان برنامه‌ی آینده و تغییرات اقتصادی و اجتماعی مردم یک بخش یا منطقه را جدا از مردم سایر مناطق در نظر گرفت. در نتیجه پیوستگی‌های اقتصادی - اجتماعی کارگران و زحمتکشان و اقشار تحت حاکمیت سرمایه در کشورهای مختلف، هم سرنوشتی و نیز تفاوت‌های آنان، یعنی گسست‌ها و پیوست‌ها، می‌تواند راهنمای تدوین برنامه‌ی تغییر باشد.

۷- در مورد وضعیت کارگران و مبارزات آنان در چند قسمت بحث شده است. اما در این زمینه هم بررسی‌های مفصل‌تری می‌توان ارائه داد. تحلیل کلی شرایط و مبارزات کارگران در صفحات ۲۴۸ به بعد، به طور مختصر بیان شده که صحت آن در مبارزات کارگری ایران بارها به اثبات رسیده و در دور جدید مبارزات کارگران و تشکل‌های کارگری، با حضور تشکل‌های حامی مبارزات کارگران در کنار تشکل‌های کارگری بار دیگر به اثبات رسید. ضرورت وحدت طبقاتی میان زحمتکشان، مزد و حقوق‌بگیران اعم از کارگران صنعتی و فروشندگان نیروی کار بطور کلی برای تغییر ساختار، در سراسر کتاب مورد بحث قرار گرفته، امری که امروزه بسیاری از کارگران و فعالان کارگری به آن واقفند. به خصوص در ده ساله‌ی اخیر که فعالیت‌های مستقل کارگری بار دیگر گسترش یافته، تفاوت و اختلاف خواسته‌های کارگری در ایران با جوامع کلاسیک سرمایه‌داری نمود بیشتری یافته است. در این‌جا فعالان کارگری و نهادهای مستقل آن باید مسیری طولانی و پر رنج و شکنج را برای رسیدن به حقوق اولیه‌ای طی کنند که سرمایه‌داری در سطح جهانی برای کارگران به رسمیت شناخته است. دستگیری، زندان و تحمل سختی‌ها و رنج‌های فراوان برای رسیدن به ابتدایی‌ترین حقوق، آن‌چنان مشکلاتی را بر سر راه فعالیت‌های مستقل کارگری ایجاد کرده که پیوند مستقیمی میان این خواسته‌ها و نیازهای اولیه برای آزادی‌های اجتماعی اجتناب‌ناپذیر است. در نتیجه پیوند میان خواسته‌های کارگران که در درجه‌ی اول آزادی تشکل‌های صنفی است، با خواسته‌های سایر اقشار همانند آزادی‌های اجتماعی، حقوق برابر برای زنان، کودکان و آزادی اولیه تشکل‌های دانشجویی و ... امری ضروری است. فعالان کارگر و طرفداران حقوق کارگران نه تنها به مساله افزایش حقوق و یا مبارزه برای حداقل زندگی باید پردازند، بلکه باید مقدم بر آن، حق اعتراض را برای همگان از جمله کارگران به دست آورند و این مساله، بر پیچیدگی خواسته‌های به حق کارگری و اجتماعی می‌افزاید و بین آن‌ها پیوندی ناگسسته‌ی بوجود می‌آورد.

۸- لازم به ذکر است که نثر نوشته مربوط به سی سال قبل است و از اصطلاحاتی استفاده شده که اکنون استفاده نمی‌شود یا غلط محسوب می‌شود. مثلا در تمام کتاب از عبارت "بر علیه" استفاده شده که باید با عبارت "علیه" جایگزین شود و ... که در صورت چاپ مجدد حتما باید بازنویسی شود. در جدول زیر بعضی غلط‌های املائی در کتاب اصلاح شده که بهتر است قبل از مطالعه در نظر گرفته شود.

۹- و در انتها، همان‌طور که در مقدمه‌ی کتاب نوشته شده است: "این نوشته حاضر را تنها به عنوان آغازی در بررسی همه جانبه‌ی مسایل و مشکلات جامعه‌ی ایران می‌دانیم. با امید به آن که این شروع، زمینه‌ی بحث را در آینده باز کند."

۱۰- کتاب را می‌توانید از اینجا دانلود کنید.

۱۱- http://www.۲shared.com/document/nclIWAjew/_.html

صفحه	سطر	غلط	درست
۵	۱۱	واکنون در سطح کشورهای پیشرفته قرار دارند	و اکنون در سطح کشورهای پیشرفته و آزاد قرار دارند
۲۱	۸	تا قبل از کشف راه دریایی هند، بازرگانان هندی و اعراب از طریق دریا ادویه و....	تا قبل از کشف راه دریایی هند، بازرگانان هندی و اعراب از طریق خشکی ادویه و....
۳۴	زیرنویس سطر ۸	انگلیس ها	انگلیسی ها
۴۶	۱۶	ایلات متحده را که	ایلات متحده که
۵۹	۲۲	خد	خود
۷۷	۲۴	استفاد	استفاده
۸۶	زیرنویس سطر ۳	و گرده	و گرنه
۸۹	۴	هیچ گاه با اروپاییان	هیچ گاه به اروپاییان
۱۰۰	۹	اقتصادی	اقتصادی ای
۱۰۸	۱۳	در آنجا	نیز در آنجا
۱۴۱	زیرنویس سطر ۱۳	به دهکار	بدهکار
۱۴۷	زیرنویس سطر آخر	متجتهدان	مجتهدان
۱۵۰	۳	گروه مرفهی که	گروه مرفهی است که
۱۵۱	زیرنویس سطر ۷	کارنه هابی	کارخانه هابی
۱۵۳	زیرنویس ۳	۹ نفر نشان	۹ نفر نشان
۱۶۰	۱۳	می شد	می شدند
۱۶۱	۸	صوفیه	صوفیه
۱۸۰	زیرنویس ۲- سطر ۳	دادرسی	داریسی
۱۹۸	۱۶	مطلب	رابطه
۲۰۷	۱۰	گرچه این وام ها کمتر به صورت	این وام ها که کمتر به صورت
۲۰۸	۱۷	بیشتر شدن کل اختلاف درآمدها شده	بیشتر شدن اختلاف درآمدها شده
۲۰۹	۶	کشورهای تحت سلطه از دریافت این وام ها ناگزیرند	حکومت کشورهای تحت سلطه از دریافت این وام ها ناگزیرند
۲۱۳	۱۱	دهقانان	دهقانان
۲۱۷	۳۶	به با ثبات	با ثبات
۲۱۸	۳	خودداری از خشونت و مناطق بحرانی	خودداری از خشونت در مناطق بحرانی
۲۳۷	۱	کارخانه های	کارخانه ها
۲۳۸	آخر	به آواره	آواره
۲۴۲	زیرنویس	سالهای	سال ها
۲۴۶	۱۲	جایگزینی	جایگزینی
۲۵۱	۱۳	مبارزهای کارگران	مبارزات کارگران
۲۵۴	۱	ساخته شود.	قرار بر آن بوده است که درصدی از خودروها در داخل ساخته شود
۲۵۸	۱۰	کلیه نزدیک حرکت های اجتماع	کلیه حرکت های اجتماع
۲۵۹	۱۰	پیشروند	پیشرونده

